

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2-3

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/55\(2025\).129-152](https://doi.org/10.17721/um/55(2025).129-152)

Надія БОЙКО, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-0881-743X

e-mail: bni_bni52@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

Ніжин, Україна

ЕМОТИВНО-ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ ПАРАЛІНГВАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: УЗУАЛЬНІ Й ІНДИВІДУАЛЬНІ ВИЯВИ

Вступ. На сучасному етапі розвитку лінгвістики увага дослідників зосереджена на проблемах вербалізації почуттєвого світу людини, виявленні традицій мовленнєвої об'єктивації її емоційно-психологічних станів і реакцій. У полі зору лінгвістів перебувають теоретичні підходи до опису категорії емотивності, лексики на позначення емоцій і почуттів. Необхідність дослідження фразеологічних одиниць як засобів об'єктивації почуттєвої сфери людини зумовлена фрагментарним вивченням цієї проблеми. Водночас фраземи належать до самобутніх вербалізаторів емоційно-психологічних станів і реакцій людини, вони акцентують на етнічній природі й особливостях мовомислення крізь призму почуттєвої сфери особистості. Актуальність теми пов'язана з важливістю вивчення структурно-семантичних та експресивних особливостей паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у художньому дискурсі М. Коцюбинського.

Методи. У дослідженні використано метод компонентного аналізу, який пов'язаний з описом структурних і семантичних особливостей емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у лексикографічних працях та художньому дискурсі М. Коцюбинського; метод контекстного аналізу для виявлення експресивного потенціалу узувальних й індивідуально маркованих паралінгвальних фразеологізмів української мови, що функціонують у художніх текстах письменника.

Результати. Виявлено склад паралінгвальних фразеологізмів української мови, що об'єктивують почуттєві, емоційно-оцінні стани комунікантів. Паралінгвальні фраземи репрезентовані в узусі та художньому дискурсі М. Коцюбинського двома макрогрупами (кінема-

тичні та фонаційні паралінгвальні фразеологізми). У межах кінематичних паралінгвальних фразеологізмів виокремлено групи (мімічні (вказують на певну конфігурацію рота або положення губ), миремічні (позначають рухи очей, характеризують особливості погляду), жестові (об'єктивують різновиди вказівних, описових, символічних, підсилювальних жестів), пантомімічні (вказують на рухи тіла, ходи; ілюструють специфіку поз). До фонаційних фразеологізмів уналежнено макрогрупу паралінгвальних стійких зворотів, специфіка емотивно-оцінної семантики яких пов'язана з усіма просодичними характеристиками, голосовими виявами мовлення людини й оцінюванням темпу мовлення, тембру голосу, мелодики (зміна висоти голосу, сили, висоти звучання мовленого, їхньої видозміни та відхилення від норм). З'ясовано, що емотивно-оцінний потенціал кінематично-фонаційних фразеологізмів у художньому дискурсі М. Коцюбинського виявляється в забезпеченні цілісних портретних характеристик персонажів, у реалізації контекстуально вмотивованих семантичних планів фразем, спрямованих на відтворення взаємостосунків персонажів крізь призму їхніх ціннісних орієнтирів, реакцій на зовнішні фрагменти довкілля та внутрішні стани, емоції й почуття.

Висновки. Аналіз словникових дефініцій виявив достатньо повні й виразні характеристики емотивно-оцінного складника в семантичних структурах паралінгвальних фразеологічних одиниць, фіксування й актуалізацію емотивно-оцінних сем в узусі. У художньому дискурсі М. Коцюбинського фраземи слугують засобом вираження екзистенційно маркованих контекстів, емотивно-оцінного портретування персонажів, експресивізації текстових фрагментів, набуваючи додаткових семантичних і стилістичних навантажень, об'єктивуючи динамізм сюжетних подій, реальність спонтанних діалогів; виконуючи художньо-комунікативну, емотивну, оцінну, експресивну, символічну, образно-стилістичну функції, а також функцію лаконічності, економії мовленнєвих повідомлень у живих діалогах.

Ключові слова: паралінгвальні фразеологічні одиниці, кінематичні фразеологічні одиниці, фонаційні фразеологічні одиниці, емотивно-оцінний потенціал, емоції, почуття, художній дискурс, персонаж, М. Коцюбинський.

Вступ

Проблеми вербалізації внутрішнього світу людини, дослідження традицій мовленнєвого втілення її емоційно-психологічних

станів, комунікативної поведінки постійно перебувають у полі зору українських і зарубіжних мовознавців. На сучасному етапі розвитку лінгвістики увага дослідників зосереджена на вивченні взаємодії мовних (вербальних) і позамовних (невербальних) засобів об'єктивації емоційно-психологічних станів, емотивно-оцінних вимірів комунікантів. Такий підхід до аналізу мовних явищ передбачає використання набутків, закріплених на перетині сфер наукового знання із суміжними мовознавству психолінгвістикою, лінгвокультурологією, етнопсихологією тощо (праці А. Вежбицької, Є. Бартмінського, В. Жайворонка, С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, Ю. Прадіда, О. Селіванової, І. Кость та ін.).

Орієнтація сучасного мовознавства на пізнання внутрішніх станів людини, особливостей її емоційно-психологічних стереотипів, життєвих позицій передбачає виявлення характерних звичок, уподобань, поведінкових тактик, складників раціонального й емоційного в осмисленні фрагментів довкілля через особливості організації семантичних структур різнорівневих мовних одиниць.

Фразеологічні одиниці належать до самотутніх вербалізаторів виявів емоційно-психологічних станів і реакцій людини, вони акцентують на етнічній природі й особливостях почуттєвої сфери особистості. У цьому вбачаємо актуальність дослідження, що також зумовлена необхідністю й важливістю вивчення структурно-семантичних та експресивних особливостей паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у художньому дискурсі М. Коцюбинського.

Дослідження специфіки фразеологічної вербалізації емоційно-психологічних станів і реакцій людини належить до актуальних і перспективних й у контексті вивчення фразеологізмів як національно маркованих мовних одиниць, їхнього компонентного складу; виявлення загального, спільного й самотутнього, неповторного у структурно-семантичній моделі фраземи зокрема й мовному просторі загалом.

Об'єктом дослідження у статті постали українські паралінгвальні фразеологізми, зафіксовані в “Словнику фразеологізмів української мови” (видання 2003 р.) та вживані в художніх творах М. Коцюбинського (двотомне видання 1988 р.) на

позначення почуттєвої сфери людини; особливості структури, семантики та експресивного потенціалу емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови.

Мета студії – дослідити структурні й семантичні особливості узуальних (словникових) та експресивний потенціал емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у художньому дискурсі М. Коцюбинського. Зазначена мета передбачає **визначення** статусу паралінгвальних фразеологізмів у мовознавстві; виокремлення й аналіз емотивно-оцінних кінематичних і фонаційних паралінгвальних фразеологізмів української мови; виявлення компонентного складу й експресивного потенціалу емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів у мовотворчості М. Коцюбинського. Питання структурних і семантичних особливостей та експресивного потенціалу емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у художніх творах М. Коцюбинського, в українському мовознавстві вивчалось спорадично.

Методи

У дослідженні використано метод компонентного аналізу, який пов'язаний з описом структурних і семантичних особливостей емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови, уживаних у лексикографічних працях і художньому дискурсі М. Коцюбинського; метод контекстного аналізу для виявлення експресивного потенціалу узуальних й індивідуально-авторських емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів української мови, що функціонують у художніх текстах письменника.

Результати

За роки незалежності України жодна галузь лінгвістичної науки не привертала до себе такої пильної уваги українських мовознавців, як фразеологія. Ця лінгвістична дисципліна належить до феноменів, основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення яких залишаються актуальними. Твердження вмотивовуємо насамперед широкою амплітудою емотивно-

оцінних (конотативних) семантичних планів компонентів фразеологічних одиниць і значеннєвими аксіологічними вимірами загалом, значною структурною різноманітністю та функціональним багатоголоссям мовних зворотів, що належать до потужних експресивних засобів, які традиційно сприймаються як стійкі сполуки слів. Часто специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні як місця фразеологічного рівня в ієрархії експресивних засобів, складників лінгвостилістичної структури, так і місця емотивно-оцінних компонентів у межах семантичних структур паралінгвальних фразеологічних одиниць.

У працях українських лінгвістів здійснено всебічний розгляд фразеологізмів як багатогранного феномена, окреслено нові напрями дослідження: загальнолінгвістичний, етнолінгвістичний, фразеографічний (Л. Скрипник, В. Білоноженко, В. Жайворонок, Г. Удовиченко та ін.); семантичний (Л. Авксентьев, М. Алефіренко, А. Пономаренко, Ю. Прадід, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін.), стилістичний (І. Гнатюк, Л. Мацько, В. Ужченко, О. Пономарів та ін.); історико-культурологічний (А. Івченко, Л. Скрипник та ін.); комунікативний (М. Алефіренко, О. Левченко, О. Селіванова та ін.); лінгвокультурний та етнокультурний (С. Єрмоленко, В. Жайворонок, О. Левченко, Г. Демиденко та ін.). У 2024 р. опублікована колективна монографія “Фразеологія та фразеографія: теорія, практика, перспективи (до 100-річчя з дня народження Лідії Андронівни Юрчук)” (див.: [Гнатюк, 2024]) і захищена докторська дисертація “Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі” (див.: [Мельничук, 2024]). Проте в сучасній лінгвістичній науці відкритими залишаються питання категорійних ознак і класифікаційних схем емотивно-оцінних паралінгвальних фразеологізмів і їхній експресивний потенціал у художніх дискурсах українських письменників. Остаточного не визначено є обсяг цієї мікросистеми. Зазначене стосується таких одиниць, як емотивно-оцінна паралінгвальна фразеологічна одиниця в широкому значенні (ідіома, емотивно-оцінна паралінгвальна фразеологічна сполука, прислів'я, приказка, паремія, евфемізм, мовне кліше, крилатий вислів, афоризм, перифраза тощо).

Фразеологізми як мовні одиниці становлять цілком нерозривне чи більш або менш стійке за змістом поєднання слів. Підставою для об'єднання структурно й семантично дещо різнопланових згадуваних вище фразеологічних одиниць в одну мікросистему є такі їхні ознаки: усталеність, відтворюваність, функціонування в мові та мовленні у статусі готових до використання одиниць, наявність у семантичних структурах емотивно-оцінних (конотативних) значеннєвих планів [Ужченко, В., & Ужченко, Д., 2007, с. 12].

Фразеологізми характеризують як нарізно змодельовані, проте семантично цілісні й синтаксично неподільні мовні знаки, чие “народження” та функціонування є результатом фразеомовної взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [Русанівський та ін., 2007, с. 801].

До усталеності компонентного складу, відтворюваності, цілісності значення, роздільного оформлення компонентів, варіативності й неможливості дослівного перекладу іншими мовами важливо додати ще й такі ознаки, як потужна образність, в основі якої зазвичай лежить метафоричність, емотивно-оцінна виразність; цілісність номінації, акцентологічне оформлення компонентів, першочергова роль конотативного (експресивно-емоційного) складника [Русанівський та ін., 2007, с. 802]. Переважна більшість фразеологічних одиниць влучно й дотепно репрезентує думки, почуттєві стани, емоції, оцінки, прагнення й сподівання мовців, їхній побут, історію, культуру, єднаючи цілі покоління українців [Кононенко, 2008, с. 10; Селіванова, 2004, с. 94]. Визначаючи статус паралінгвальних фразеологізмів у мовознавстві, **зазначимо, що хоча** комунікативні можливості мовців реалізуються передусім на вербальному рівні, проте комунікація – це складний комплекс. Зміст повідомлення можна успішно оформити за допомогою як мовних засобів, так і позамовних. Таке багатоаспектне сприйняття інформації передбачає врахування стосунків мовців. Як периферійні складники системи вербальної мови, невербальні засоби постають повноправними елементами процесу комунікації. Часто вони або дублюють власне мовні (мовленнєві) засоби, або успішно

замінюють їх. Тому спілкування необхідно розуміти як єдність вербального й невербального, оскільки мовлення не є вільним від багатозначної семантики поглядів, поз, жестів, міміки, інтонацій тощо.

Невербальні засоби комунікації вивчає окрема галузь комунікативної лінгвістики – паралінгвістика. Її становлення відбулося в 50–60-ті рр. XX ст. у межах американської антропології [Демиденко, 2014, с. 8]. В аспекті паралінгвального підходу дослідники цікавилися мовленнєвими неточностями, огріхами, помилками, особливостями жестів, міміки, інтонацій, зокрема частотним діапазоном мовлення, гучністю голосу, швидкістю і тривалістю мовленнєвих актів, зміною мелодики, розподілом і тривалістю пауз, звуковими наповнювачами пауз. Невербальні засоби слугують повноправними елементами процесу комунікації. Часто вони дублюють власне мовленнєві засоби чи замінюють їх. Тому процеси спілкування необхідно розуміти як єдність вербального й невербального, оскільки мовлення не є вільним від емотивно-оцінної “семантики” поглядів, поз, жестів, міміки, інтонацій тощо.

Мовознавці дійшли висновку, що невербальна поведінка “ілюструє” насамперед почуттєві, емоційно-психологічні стани комунікантів, замінює окремі слова, допомагає краще донести до співрозмовника їхній зміст, тобто має допоміжне (конотативне) значення в процесі спілкування [Демиденко, 2014, с. 18–19]. Нині термін “паралінгвістика” міцно утвердився в мовознавчій практиці, зокрема для позначення науки, яка досліджує сферу несловесної комунікації. Термін активно функціонує у двох значеннях: 1) розділ мовознавства, предметом вивчення якого є одиниці невербальних (немовних) засобів, введені до мовленнєвої інформації для об’єктивації (разом із вербальними засобами) певної змістової інформації; 2) сукупність невербальних засобів, які залучені до участі в мовленнєвій діяльності людини (фонаційні, кінетичні та графічні) [Демиденко, 2014, с. 16].

Проблеми відображення невербальної інформації фразеологічними одиницями неодноразово порушувалися мовознавцями.

У наукових працях такі одиниці мають різні назви: “жестові фразеологізми”, “соматичні вирази”, “соматичні найменування”, “моторно-кінетичні звороти” тощо. Неоднозначність у термінології щодо найменування таких одиниць зумовлена складним характером репрезентації невербальних засобів спілкування за допомогою одиниць словесного мовлення. Із усіх наявних термінологічних найменувань для позначення фразеологічних одиниць із семантикою немовної поведінки людини найприйнятнішим, на думку вчених, є термін “паралінгвальна фразеологічна одиниця”. Цей термін визначає специфіку фразеологізмів, утворених зазвичай від вільних словосполучень, які називають певне паравербальне явище: позу, ходу, пантоміміку, жести, міміку, особливості погляду, висоту чи силу голосу, інтонацію, темп, тембр, артикуляційні можливості людини тощо. Особливою рисою таких фразеологічних одиниць є те, що невербальні складники передають специфіку співвідношення між узуальним (словниковим) значенням компонентів фразем і їхнім цілісним значенням.

Взаємозв’язки вербального й невербального складників акумулюються у семантичній структурі та відбиваються в цілісному значенні фразем, сприяють усвідомленню чинників виникнення, можливостей уживання таких одиниць, акцентуючи на самобутності мовленнєвого досвіду етносу. Дослідники української фразеології зазначають, що в останні роки набуває особливої популярності й активно розвивається новий напрям досліджень, пов’язаний із “пильною увагою до компонентного складу фразеологічних одиниць <...>; до прагматичного й культурологічного аспектів, зокрема до культурно-національної специфіки ідіом, фразеологічної картини світу; до антропомічного вивчення фразем, у центрі якого ставиться людина” [Ужченко, В., & Ужченко, Д., 2007, с. 11]. Фразеологічний фонд мови фіксує, зберігає й відтворює уявлення етносу про фрагменти довкілля, зовнішній і внутрішній світ (почуття й емоції) людини. Особливе місце у фразеологічній системі належить стійким невербальним засобам спілкування як виразникам психоемоційних виявів представників народу.

Паралінгвальні фразеологізми – це особливі стійкі слово-сполуки, що “переводять невербальний код у вербальний, займають периферійне положення в загальній фразеологічній системі української мови” [Демиденко, 2014, с. 44–45]. Паралінгвальні фразеологізми мають багато категорійних ознак: 1) репрезентують переважно стійкі вислови із соматичним компонентом та інформацією про участь активних і пасивних органів руху: *роззвинути рота, очі бігають, розвішувати вуха*; 2) передають вербально важливі рухи тіла (голови, рук, ніг, тулуба), рухи м’язів обличчя, фіксують фонаційні специфічні риси мовлення: *тикати пальцями, розводити руками, умивати руки; твердо (міцно) стояти на ногах; братися за голову; очі бігають; ковтати слова*; 3) вступають у синонімічні відношення, сформовані завдяки однополюсним емоційно-оцінним семантичним планам багатьох фразеологічних одиниць: *показати поріг (дорогу, одвірок, одвірка); показати на двері; вказувати на двері*; 4) демонструють вияви варіативності компонентного складу, репрезентуючи рухи різних частин тіла і однакових (близьких) емоційно-оцінних семантичних планів: *брови полізли на лоба; витріщити очі*. Семантику психо-емоційного стану “хвилювання” передає фразеологізм *як на голках (на шпильках, на шпичках, на колючках, на терню) сидіти (стояти, почувати)*; 5) передають кілька значень, серед яких наявні й емотивно-оцінні, тобто паралінгвальні фразеологічні одиниці належать до багатозначних стійких слово-сполучень, як-от: *очі розбігаються* – ‘1) хтось не може зосередити увагу на чомусь одному, дивиться то на одне, то на інше; 2) хто-небудь швидко, блискавично, без певної послідовності оглядає щось; 3) чийсь погляд, вигляд передає задоволення від чогось побаченого; хтось приємно вражений чимось побаченим’ [Винник, 2003, с. 477]; а також указують на побіжність дії – *перебігати очима (поглядом)* – ‘нашвидку переречитувати, проглядати якийсь текст’ [Винник, 2003, с. 490].

Отже, емотивно-оцінні паралінгвальні фразеологічні одиниці належать до важливих складників засобів спілкування. Такі мовні одиниці репрезентують підсистему фізіологічних реакцій,

передавання яких зумовлено національно-специфічними нормами культури спілкування й традиціями етнічної спільноти.

Зафіксовані у фразеологічних словниках паралінгвальні фразеологізми можна поділити на дві макрогрупи: 1) кінематичні паралінгвальні фразеологізми; 2) фонаційні паралінгвальні фразеологізми.

У межах кінематичних паралінгвальних фразеологізмів виокремлюємо групи і підгрупи, що вербалізують почуттєві, емоційно-оцінні стани комунікантів: 1) мімічні (вказують на певну конфігурацію рота або положення губ: *кривити рот* (Винник, 2003, с. 313) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневага’; *кусати губи* (Винник, 2003, с. 321) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘досада’; *дути губи* (Винник, 2003, с. 223) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘сердитися’; *робити з губи халяву* (Винник, 2003, с. 601) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘неповага через неправду, перебільшення’ та ін.; уточнюють нефіксовані візуально рухи зони носа, вух: *крутити носом* (Винник, 2003, с. 318) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘незадоволення’; *тикати носом* (Винник, 2003, с. 710) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘дорікати’; *піднімати [догори] носа (ніс)* (Винник, 2003, с. 511) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневага’; *тримати ніс за вітром* (Винник, 2003, с. 721) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘безпринципність’; *повернути носа в той (цей, інший) бік* (Винник, 2003, с. 523) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘несхвалення через різкі зміни поглядів’; *опускати вуха* (Винник, 2003, с. 468) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘сум, зневіра’; *піднімати вуха* (Винник, 2003, с. 511) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘схвалення через уміння протидіяти’; *розвішувати вуха (уха)* (Винник, 2003, с. 604) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘несхвалення’; *і вухом не вести* (Винник, 2003, с. 60) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘несхвалення через відсутність уваги, реакції на слова’; вказують на зміни міміки, пов’язані із зубами: *зуби показувати* (Винник, 2003, с. 533) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘несхвалення через нещирю посмішку’; *скалити зуби* (Винник,

2003, с. 654) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневага через сміх без причини’; *вискалювати зуби* (Винник, 2003, с. 85) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневага’; *вишкіряти зуби* (Винник, 2003, с. 94) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневага’; *світити зубами* (Винник, 2003, с. 636) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘радість’); 2) миремічні (позначають рухи очей; характеризують види погляду: *побігти очима (поглядом)* – ‘швидко оглянути що-небудь’ (Винник, 2003, с. 523); називають фізіологічні вияви (плач, сльози): *очі туманяться слізьми* (Винник, 2003, с. 478) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘сумувати’; *очі сльозами сходять* (Винник, 2003, с. 478) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘сумувати надмірно’; *очі зайшли слізьми* (Винник, 2003, с. 476) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘сумувати’; *квасити губи* (Винник, 2003, с. 289) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘незадоволення’; *розквасити губи* (Винник, 2003, с. 610) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘чванитися’. Дві останні фразеологічні одиниці передають пригнічений стан людини, пов’язаний із незадоволенням, плачем, що впливає зі значення дієслова квасити (‘перен. Робити кого-небудь в’ялим, кислим, незадоволеним’ [Бусел, 2009, с. 532]); 3) жестові (називають вказівні, описові, символічні, підсилювальні жести): *аж за голову взятися*; *ухопитися [руками] за голову*; *братися за голову*; *брати голову в руки*; *розводити руками* (Винник, 2003, с. 605) – актуалізація амбівалентних емоційно-оцінних сем ‘здивування / захоплення / розгубленість’; *умивати руки* (Винник, 2003, с. 835) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘несхвалення через відсутність відповідальності за свої вчинки’; *махнути рукою* (Винник, 2003, с. 328) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘зневіритися’; *бити себе [кулаком] в груди* (Винник, 2003, с. 29); *покласти руку на серце* (Винник, 2003, с. 535); *показати кулак* (Винник, 2003, с. 533); 4) пантомімічні (указують на рухи тіла і ходу; ілюструють специфіку поз: *уклонятися до землі* (Винник, 2003, с. 734) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘схвалення через пошанування’; *бити поклони* (Винник, 2003, с. 29) – актуалізація емоційно-оцінної семи ‘повага’; *віддавати поклін* (Винник, 2003, с. 99) –

актуалізація емоційно-оцінної семи 'схвалення через почуття глибокої поваги'; *упадати в ноги* (Винник, 2003, с. 736) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'схвалення через уклінне прохання'; *вдарити чолом* (Винник, 2003, с. 55) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'схвалення через шанобливість'; *бити чолом* (Винник, 2003, с. 30) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'схвалення через прохання'; *бити лобом об землю* (Винник, 2003, с. 29) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення через домагання прихильності, схиляння').

Отже, до кінематичних паралінгвальних фразеологізмів уналежнюємо такі стійкі словосполучення, значення яких формують різні невербальні засоби об'єктивації емоційно-оцінних реакцій (висновків) мовців та їхніх міжособистісних стосунків, репрезентованих будь-якими комунікативно значущими рухами. Значеннєві плани фразеологічних одиниць імпліцитно актуалізують широку палітру емоційно-оцінних сем, серед яких домінує 'несхвалення' діями та вчинками особи.

Виокремлення кінематичних фразем ґрунтується на встановленні їхнього складу й визначенні багатьох диференційних ознак. Неоднорідність аналізованої макрогрупи паралінгвальних одиниць можна пояснити передусім значною кількістю миремічних, мімічних, жестових, пантомімічних тощо кінем, наявних у значеннєвих планах досліджуваних одиниць. До основних ознак, які є маркерами кінематичних фразеологізмів, уможливають їхнє виокремлення із-поміж інших паралінгвальних зворотів, належать: 1) наявність соматичних компонентів, що характеризують рухи мовця (*обличчя, очі, голова, шия, плечі, руки, ноги, пальці, рот, вуха, ніс*); 2) зосередження уваги на комунікативно значущих діях, які мають свої параметричні ознаки у просторі, окремі розміщення тіла, динаміку, амплітуду руху, силу тощо; 3) належність до різних поняттєвих сфер, поєднання фізичних рухів із системою абстрактних понять, що позначають зазвичай емотивно-оцінні виміри, психічний стан суб'єкта мовлення [Демиденко, 2014, с. 47].

Під час передачі інформації кінематичні паралінгвальні фразеологізми постають об'єктивними показниками справжніх

психоемоційних станів мовців. Такі фразеологічні одиниці виконують експресивну функцію, слугують індикаторами емоційних станів та показниками найрізноманітніших ставлень людини до навколишнього світу. Водночас кінематичні одиниці відіграють важливу роль у портретуванні особи, у створенні емоційного образу мовця. Вони ефективно сприяють увиразненню й лаконічності мовлення, а в процесі комунікації часто доповнюють й оживлюють інформацію, акумульовану в семантиці вербальних одиниць.

У складі паралінгвальних фразеологізмів, окрім кінематичних фразеологічних одиниць, виокремлюємо й фонаційні сталі вислови, що об'єктивують мовленнєві процеси, особливості утворення звуків та їх вимовляння, специфіку фразеологічної вербалізації емоційно-оцінної сфери людини, її мовлення загалом.

До фонаційних фразеологізмів уналежнюємо макрогрупу паралінгвальних стійких зворотів, специфіка емотивно-оцінної семантики яких пов'язана з усіма просодичними характеристиками, голосовими виявами мовлення людини. Серед них – темп мовлення, тембр голосу, мелодика мовлення (зміна висоти голосу), фізичні характеристики (висота, сила звучання мовленого та їхні видозміни).

Фізичні характеристики голосу безпосередньо пов'язані із психологічною реальністю, вони є виявами людських характеристик, гами почуттєвих інтенцій, індивідуальних і соціальних міжособистісних стосунків, різноманітних поведінкових реакцій, психоемоційних станів і реакцій.

До фонаційних фразеологічних одиниць належать звороти, що мають двокомпонентну будову й передають інтонації мовлення, манери висловлюватися: *сипати словами як горохом* (Винник, 2003, с. 647) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення через надто швидкий темп мовлення, його надмірність'; *ковтати слова* (Винник, 2003, с. 303) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення через невиразне, нечітке мовлення'; *відкривати рота* (Винник, 2003, с. 102) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'схвалення початку мовлення'; *дерти мовчака* (Винник, 2003, с. 194) – актуалізація емоційно-

оцінної семи 'несхвалення через мовчання'; *кресати словами* (Винник, 2003, с. 312) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення сварливості'; *стріляти словами* (Винник, 2003, с. 698) – актуалізація амбівалентних емоційно-оцінних сем 'схвалення дотепності мовленого/ несхвалення мовленого поспіхом'; *цвіркати через губу* (Винник, 2003, с. 756) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення через презирливе ставлення, нехтування чимось'); *рвати слова* (Винник, 2003, с. 595) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення через уривчастість мовлення, запинання'; *цідити крізь зуби* (Винник, 2003, с. 757) – актуалізація емоційно-оцінної семи 'несхвалення мовлення через його невиразність, нечіткість' та ін.

Зміни й характеристики голосу пов'язані з фізичним і психоемоційним станом мовця. Його почуттєва сфера відтворена за допомогою мовленнєвого матеріалу, що ґрунтується на паралінгвальних засобах спілкування і передає реакцію мовця на фрагменти довкілля, емоційне оцінювання співрозмовника тощо. Фразеологічні одиниці на позначення сили голосу зазвичай містять компонент, представлений лексемою *голос*: *на весь (на повний / у повний) голос* (Винник, 2003, с. 159); *зриватися з голосу* (Винник, 2003, с. 272). Переважна більшість фонаційних фразем об'єктивує негативні емоційно-оцінні значеннєві плани: *не своїм (нелюдським, несамовитим) голосом* (Винник, 2003, с. 160); *розпускати голос* – 'не стримуватися в розмові, говорити багато неприємного' (Винник, 2003, с. 613). Фонаційні звороти частіше об'єктивують негативні оцінки, емоції страху, гніву, невдоволення і лише фрагментарно – позитивні емоційно-оцінні значеннєві плани (радості, любові, задоволення).

Емотивно-оцінні значення окремих фонаційних фразеологічних одиниць можуть розкривати контексти, де об'єктивовано психоемоційні і фізіологічні стани суб'єкта мовлення. У межах контексту вербальні та фонаційні засоби зазвичай функціонують суголосно, що засвідчує їхню тісну взаємодію в експресивізації фрагментів тексту.

Отже, фонаційні фраземи як складники фразеологічної системи української мови слугують насамперед виразниками

внутрішніх, емоційно-оцінних станів мовців, відіграють помітну роль у моделюванні контекстуально й етнічно мотивованих експресивних засобів.

Експресивний потенціал паралінгвальних фразеологізмів (кінематичних і фонаційних) простежено на матеріалі художніх текстів Михайла Коцюбинського [Бойко, 2015]. Аналіз виявив, що мовомисленнєва картина світу майстра художнього слова демонструє кращі зразки використання кінематичних і фонаційних паралінгвальних фразеологізмів з метою внутрішнього портретування персонажів, об'єктивації їхнього психоемоційного стану й оцінного ставлення до фрагментів національної картини світу й окремих фрагментів довілля.

Експресивно марковані невербальні мовні одиниці доповнюють характеристики персонажів, забезпечують індивідуально-авторське моделювання образів і відтворення динамічності художньої оповіді. Невербальні фраземи забезпечують різнопланові характеристики та слугують маркерами психоемоційних і комунікативних намірів автора твору. Помітна узуальна образність, виразна антропоцентричність семантики паралінгвальних мовних одиниць уможливорює використання їх для портретування поведінки людини, як одного з важливих засобів творення художніх образів.

У художніх просторах творів М. Коцюбинського домінують фрагменти, де емоційно-оцінні семантичні плани паралінгвальних фразем із соматичним компонентом увиразнені додатковими засобами: *Я мчусь наосліп, все перекидаю, б'юсь руками об двері й наскакую на жінку, що в істеричному нападі ламає руки...* (Коцюбинський, т. 1, с. 398–399), інтенсифікатори психоемоційного стану персонажа – дієслова на позначення швидких дій, нестримних рухів (*мчусь, перекидаю, б'юсь, наскакую*); *На його білому лобі густо осіла роса, а очі посоловіли* (Коцюбинський, т. 2, с. 277), інтенсифікаторами постають контекстуальні колірні антоніми (*білий – посоловілий*).

Емотивно-оцінний потенціал кінематичних чи фонаційних паралінгвальних фразеологізмів значно рідше увиразнюють одиничні лексеми-емотиви (*Нептун сидів поважно і мружив*

невдоволено **очі** (Коцюбинський, т. 2, с. 277), інтенсифікатор – прислівник-емотив *невдоволено*), частіше – лексичні комплекси, поєднані в єдиний смисловий блок, що поряд з іншими емотивно-оцінними параметрами складають загальну цілісну характеристику персонажа художнього твору: *Кров одступила на місце, вуси зіллялись з лицем, **очі втратили твердість холодного льоду**, там вже світилось щось **покірне** і **винувате**, коли підняв їх на сина* (Коцюбинський, т. 2, с. 289).

Експресивний потенціал мовомисленнєвої картини світу автора, фрагментів художніх текстів формує поєднання кінематичних та фонаційних паралінгвальних фразеологізмів в одному контексті: *Дивлюсь – Марко. Такий сердитий. “Я, каже, сиджу за вас у тюрмі, а ти так **слова мої сієш?** **Покажи руки**”. А мені соромно – страх, що **руки порожні, очей звести не смію, не смію показати йому руки. І хочеться похвалитись і не добуду голосу з грудей*** (Коцюбинський, т. 2, с. 118). Поєднання кінематичних та фонаційних паралінгвальних фразеологізмів в одному контексті породжує додаткові емотивно-оцінні семантичні плани, моделює свіжу експресію оповіді, забезпечує «паралінгвальну» характеристику персонажів. Такі комплексні структури є засобами творення динамічних образів персонажів в усіх їхніх виявах і взаємостосунках з іншими персонажами, із фрагментами зображуваного світу емоцій загалом.

Усі паралінгвальні фразеологізми, що забезпечують емотивно-оцінні характеристики персонажів, можна кваліфікувати як цілісний кінематично-фонаційний коментар портрета персонажа, що деталізує його внутрішні стани й постає як окремий паралінгвальний комплекс, який репрезентує елементи невербальної поведінки персонажа. Індивідуально-авторські кінематично-фонаційні коментарі домінують в окремих художніх контекстах, належать до важливих конкретизаторів художньої оповіді. Зазвичай коментарі такого плану забезпечують інтерпретацію прямої мови персонажів, постаючи в препозиції (1), постпозиції (2), та інтерпозиції (3): 1. *Вона **обняла мене очима** – а в них я побачив все море і ціле небо – і **одповіла тихо**. “Дивлюсь на південь, на безконечне море...” – Як гарно!* (Коцюбинський, т. 1, с. 37);

2. – *Куди біжиши? Постигнеш...* Андрій **одмахнувся рукою** (Коцюбинський, т. 2, с. 109); – *Заходь, заходь у хату. Всі повернули до Панаса обличчя, а чужий раптом замовк, поклав руки на стіл і **заклінав очима*** (Коцюбинський, т. 2, с. 79); 3. – *Тепер дійсність дивніша за сни!* – **стиснула** вона [Софія Петрівна] **плечима** і подивилась кудись на стелю. А Антоша і підхопив... (Коцюбинський, т. 2, с. 278); – *Ти хотів тиши й безлюддя – і тепер маєш. **Хитаєш головою!** Не віриш в безлюддя?* (Коцюбинський, т. 2, с. 43). Паралінгвальні фразеологізми забезпечують зближення відтворених художніх ситуацій із реальними живими діалогами.

У художніх просторах емотивно-оцінний потенціал кінематичних та фонаційних паралінгвальних фразеологізмів виявляється через зв'язки з негативно-оцінними контекстуальними конотатами: *Софія Петрівна сердито **обвела оком** цілу родину і чотирьох собак, що сиділи за столом, але співчував їй тільки Антоша* (Коцюбинський, т. 2, с. 278), емотивний конотат – *адвербатив сердито*; – *Залишіть, прошу, свої ради при собі! Мені їх не треба...* – *носився по хаті Аркадій Петрович, **хапаючи голову в руки*** (Коцюбинський, т. 2, с. 288), емотивний конотат – *словосполука носився по хаті*, що актуалізує семантичний план 'рухатися з великою швидкістю'; – *Зрозумій же, Аркадію... Але він не хотів розуміти. Розумівся, як самовар, що ось-ось має збігати. Кричав, весь червоний і мокрий, **тупав ногами** і так **махав руками**, наче перед ним була не жінка, а навісні козаки* (Коцюбинський, т. 2, с. 284); семантика двох кінематичних фразем увиразнена багатьма емотивними конотатами, репрезентованих дієслівними формами – інтенсифікаторами фонаційних коментарів портрета персонажа (*розиумівся, кричав*) та ад'єктивами (*червоний і мокрий*).

Невербальні емоційно-оцінні реакції персонажів у процесі спілкування є об'єктиваторами складних життєвих ситуацій. Кінематично-фонаційні характеристики передають інтенції мовців, їхній внутрішній стан і вимагають у відповідь якихось дій, рухів, зміни почуттєвих станів, реакцій, що в певних випадках також можуть бути невербальними. Паралінгвальні

фраземи насамперед забезпечують динамізм художньої оповіді, динаміку вчинків, станів, реакцій персонажів в усіх їхніх проявах і взаємодіях із навколишнім світом.

У художніх просторах М. Коцюбинського аналізовані паралінгвальні фразеологізми зазвичай об'єктивують негативні емоційні реакції, базові почуттєві стани, відчуття: 1) гніву: *очі блимнули (блиснули) [гнівом]; сипати іскрами (іскри) [з очей]*: *Маланка сховала руки під хвартухом і злісно блиска очима* (Коцюбинський, т. 2, с. 125); 2) страху: *волосся дротом [стає]*; 3) печалі: *очі туманом заходять*; 4) відчаю: *битися головою об стіни; ухопитися [руками] за голову*; 5) зневаги: *плювати (наплювати) в вічі (в очі, межі очі)*; 6) пихатості, зарозумілості: *гнути (дерти, задирати) кирпу (носа, ніс)*; 7) безнадійності, відчаю: *ухопитися [руками] за голову; аж за голову взятися; братися за голову; брати голову в руки*.

Позитивно-оцінні емоції репрезентують паралінгвальні фраземи із соматизмом очі, об'єктивуючи почуття: 1) радості: *очі запалали; світити очима*: *Маланка нікому не давала спокою. Треба б списати, щоб швидше ділили землю. Чого чекати? І так доволі ждали. Нехай би кожний вже знав, що його й де. Вона світила очима і всім докучала* (Коцюбинський, т. 2, с. 147); *бісики грають (стрибають, іскряться) в очах*; 2) любові: *грати очима; стріляти (стригти) очима; обіймати поглядом; обдарувати поглядом*; 3) захоплення: *очі розгоряються*. Водночас фраземи із соматизмом очі постають як амбівалентні характеристики, порівняймо: *світити очима* (об'єктивація почуття радості Маланки в згадуваному контексті) і вияви негативних семантичних планів: *Але Маланка була вже не свята й не божя. Вона зразу забула, що в неділю не можна лаятись, і світила до чоловіка зеленими очима* (Коцюбинський, т. 2, с. 92). Контекстуальними засобами вираження негативних психоемоційних станів слугують повтори заперечної частки НЕ та колірний метафоричний епітет, ужитий стосовно соматизму очі, які випромінюють злість.

Аналіз мовостилю М. Коцюбинського засвідчує активне й самобутнє використання кінематичних та фонаційних пара-

лінгвальних фразеологізмів, значущість їх для психоемоційного портретування персонажів. Стійкі кінематично-фонаційні сполуки об'єктивують особливості відтворення емоцій і відчуттів невербальними засобами, розширюють межі образної номінації почуттєвої сфери людини. Емотивно-оцінний потенціал паралінгвальних фразеологізмів виявляється в забезпеченні цілісних портретних характеристик персонажів, у реалізації контекстуально вмотивованих семантичних планів фразем, спрямованих на відтворення взаємостосунків персонажів крізь призму їхніх ціннісних орієнтирів, реакцій на зовнішні фрагменти довкілля і внутрішні стани, емоції та почуття.

Дискусія і висновки

Антропоцентричний підхід, який прийшов на зміну традиційним структурно-граматичним класифікаціям фразеологічного складу мови, уможливив сфокусування уваги на невербальних засобах формування фразеологічної картини світу, зосереджуючись головним чином на характеристиках внутрішнього світу людини. У межах цього підходу стало актуальним вивчення фразеологічної вербалізації емоційно-оцінних станів людини крізь призму актуалізованих семантичних планів невербальних засобів спілкування.

Фразеологізми, що маніфестують невербальну емоційно-оцінну сферу людини, її поведінку, схарактеризовано як паралінгвальні фразеологічні одиниці. Таким стійким висловам притаманні, крім універсальних ознак, характерних для більшості фразеологізмів, також національно-мовні маркери. Вони знаходять об'єктивацію у специфічному складі компонентів на позначення спілкування мімічного, миремічного, пантомімічного, жестового, позиційного та фонаційного характеру. Усі паралінгвальні фразеологізми, у семантичних структурах яких зафіксовано особливості жестів, міміки, рухів голови, очей, пантомімічні та фонаційні риси, уналежнено до двох неоднорідних за кількісним складом макрогруп: кінематичні та фонаційні паралінгвальні фразеологізми.

Семантика паралінгвальних фразем є узуально й контекстуально зумовленою, їхнє функціонування марковано комплексною реалізацією етнічних і культурних особливостей. Як складники мовної структури художнього твору, такі стійкі вислови постають об'єктивами категорії емотивності на мовному й мовленнєвому рівнях та відіграють значну роль у системі засобів художньо-образного моделювання почуттєвого світу людини, портретування динамічних емоційно-психологічних образів персонажів, їхніх додаткових характеристик і комунікативних інтенцій автора твору.

У художньому дискурсі М. Коцюбинського паралінгвальні фразеологічні одиниці слугують засобом увиразнення екзистенційно маркованих контекстів, емотивних та оцінних характеристик персонажів, експресивізації текстових фрагментів, у яких аналізовані стійкі вислови набувають додаткових семантичних і стилістичних навантажень. Виявлено зв'язки активного й самотнього використання паралінгвальних фразеологічних одиниць із намаганням автора вплинути на емоційну сферу читача, репрезентувати емотивно-оцінне портретування персонажів, зображуваних подій, максимально наблизити художню ситуацію до моделей реального життя, живого спілкування. Паралінгвальні фразеологічні одиниці об'єктивують динамізм сюжетних подій, відтворюють реальні умови спонтанності діалогів, виконуючи художньо-комунікативну, емотивну, оцінну, експресивну, символічну, образно-стилістичну функції, а також функцію лаконічності, економії мовленнєвих повідомлень у живих діалогах.

Активне й самотнє використання загальномовних паралінгвальних фразеологічних одиниць, належних до етнічно маркованих вербалізаторів емоційно-психічної сфери людини, українського комунікативного простору загалом, постає засобом маніфестації світоглядних орієнтирів й естетичних засад художнього мовомислення М. Коцюбинського.

Перспективу дослідження вбачаємо у спостереженні за особливостями функціонування узуальних паралінгвальних фразеологізмів української мови в художніх дискурсах сучасних письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бойко, Н. І. (2015). Паралінгвальні фразеологізми в мовотворчості М. Коцюбинського. *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*, 78, 4, 110–116.
- Бусел, В. Т. (Ред.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. ВТФ Перун.
- Гнатюк, І. С. (Ред.). (2024). *Фразеологія та фразеографія: теорія, практика, перспективи (до 100-річчя з дня народження Лідії Андронівни Юрчук)*. Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Демиденко, Г. (2014). *Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокulturі*. НПП АСТЕРІКС.
- Кононенко, В. І. (2008). *Мова у контексті культури*. Плай.
- Мельничук, О. Д. (2024). *Когнітивне схематизування досвіду невербального в англійськомовному художньому дискурсі* [Дис. д-ра філол. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. <https://uacademic.info/ua/document/0524U000081>
- Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., Зяблюк, М. П., Карпіловська, Є. А., Вихованець, І. Р., Гриценко, П. Ю., Єрмоленко, С. Я., Задунайська, Л. М., Клименко, Н. Ф., Мельничук, О. С., Німчук, В. В., Півторак, Г. П., Скляренко, В. Г., & Ткаченко, О. Б. (Ред.). (2007). *Українська мова. Енциклопедія*. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокulturний аспекти)*. Брама.
- Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (2007). *Фразеологія сучасної української мови*. Знання.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Винник, В. О. (Ред.). (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Наукова думка, 2003.
- Коцюбинський, М. М. (1988). *Твори: у 2-х т. Т. 1: Повісті та оповідання (1884–1906)*. У М. Т. Яценко (Ред.). Наукова думка.
- Коцюбинський, М. М. (1988). *Твори: у 2-х т. Т. 2: Повісті та оповідання (1907–1912). Статті та нариси*. У Н. Л. Калениченко (Ред.). Наукова думка.

LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Vynnyk, V. O. (Ed.). (2003). *Dictionary of phraseologisms of the Ukrainian language*. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kotsiubynskyi, M. M. (1988a). *Tvory: U 2-kh t. T. 1. Povisti ta opovidannia (1884–1906)*. In M. T. Yatsenko. (Ed.). Naukova dumka [in Ukrainian].

Kotsiubynskyi, M. M. (1988b). *Tvory: U 2-kh t. T. 2. Povisti ta opovidannia (1907–1912). Articles and essays.* In N. L. Kalenychenko (Ed.). *Naukova dumka* [in Ukrainian].

REFERENCES

Boiko, N. I. (2015). Paralingual phraseologisms in M. Kotsiubynsky's linguistic creativity. *Literatura ta kultura Polissia* [*Literature and Culture of Polissia*]. *Seriia "Filolohichni nauky"*, 78, 4, 110–116 [in Ukrainian].

Busel, V. T. (Ed.). (2009). *Large explanatory dictionary of modern Ukrainian language.* VTF Perun [in Ukrainian].

Demydenko, H. (2014). *Paralingual phraseologisms in Ukrainian ethnoculture.* NPP ASTERIKS [in Ukrainian].

Hnatiuk, I. S. (Ed.). (2024). *Phraseology and phraseography: Theory, practice, perspectives (to the 100th anniversary of Lidiia Andronivna Yurchuk).* Dmytro Burago Publishing House [in Ukrainian].

Kononenko, V. I. (2008). *Language in the context of culture.* Plai [in Ukrainian].

Melnychuk, O. D. (2024). *Cognitive schematization of nonverbal experience in English fictional discourse* [Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian]. <https://uacademic.info/ua/document/0524U000081>

Selivanova, O. O. (2004). *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty).* [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects).] Brama [in Ukrainian].

Rusanivskyi, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P., Karpilovska, Ye. A., Vykhovanets, I. R., Hrytsenko, P. Yu., Yermolenko, S. Ya., Zadunaiaska, L. M., Klymenko, N. F., Melnychuk, O. S., Nimchuk, V. V., Pivtorak, H. P., Skliarenko, V. H., & Tkachenko, O. B. (Eds.). (2007). *Ukrainian language. Encyclopedia.* *Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana* [in Ukrainian].

Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (2007). *Phraseology of modern Ukrainian language.* Znannia [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 06.06.25

Прорецензовано / Revised: 17.06.25

Схвалено до друку / Accepted: 20.06.25

Nadiia BOIKO, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0881-743X

e-mail: bni_bni52@ukr.net

Nizhyn Mykola Gogol State University,

Nizhyn, Ukraine

EMOTIVE-EVALUATIVE POTENTIAL OF UKRAINIAN PARALINGUAL PHRASEOLOGICAL UNITS: USAGE AND INDIVIDUAL MANIFESTATIONS

Background. At the current stage of linguistic development, researchers' attention is focused on the problems of verbalizing the human emotional world, identifying traditions of speech objectification of emotional-psychological states and reactions. Researchers are examining theoretical approaches to the description of the category of emotivity, vocabulary denoting emotions and feelings. The necessity of studying phraseological units as means of objectifying the human emotional sphere is conditioned by the fragmentary investigation of this problem. Simultaneously, phrasemes belong to distinctive verbalizers of human emotional-psychological states and reactions; they emphasize the ethnic nature and peculiarities of linguistic thinking via individual's emotional sphere. The relevance of the topic is associated with the importance of studying structural-semantic and expressive features of paralingual phraseological units of the Ukrainian language used in M. Kotsiubynskyi's literary discourse.

Methods. The research employed the method of componential analysis, which is related to the description of structural and semantic features of emotive-evaluative paralingual phraseological units of the Ukrainian language used in lexicographic works and M. Kotsiubynskyi's literary discourse; the method of contextual analysis for identifying the expressive potential of usage and individually marked paralingual phraseological units of the Ukrainian language functioning in the writer's literary texts.

Results. The composition of paralingual phraseological units of the Ukrainian language that objectify emotional, emotive-evaluative states of communicants has been identified. Paralingual phrasemes are represented in usage and M. Kotsiubynskyi's literary discourse by two macrogroups (kinematic and phonational paralingual phraseological units). Within kinematic paralingual phraseological units, certain groups have been distinguished (mimic (indicating certain mouth configuration or lip

position), myrimic (denoting eye movements, characterizing gaze peculiarities), gestural (objectifying varieties of indicative, descriptive, symbolic, reinforcing gestures), pantomimic (indicating body movements, gaits; illustrating pose specificity)). Phonational phraseological units include a macrogroup of paralingual stable expressions whose emotive-evaluative semantic specificity is connected with all prosodic characteristics, vocal manifestations of human speech (evaluations of speech tempo, voice timbre, melodic (changes in voice pitch, strength, sound intensity, their modifications and deviations from norms)). It has been determined that the emotive-evaluative potential of kinematic-phonational phraseological units in M. Kotsiubynskyi's literary discourse manifests in providing integral portrait characteristics of characters, in realizing contextually motivated semantic plans of phrasemes aimed at reproducing character relationships via their value orientations, reactions to external environmental fragments and internal states, emotions and feelings.

Conclusions. The analysis of dictionary definitions revealed sufficiently complete and expressive characteristics of the emotive-evaluative component in semantic structures of paralingual phraseological units, fixation and actualization of emotive-evaluative semes in usage. In M. Kotsiubynskyi's literary discourse phrasemes serve as means of emphasizing existentially marked contexts, emotive-evaluative character portrayal, text fragment expressivization, acquiring additional semantic and stylistic loads, objectifying the dynamism of plot events, reality of spontaneous dialogues; performing artistic-communicative, emotive, evaluative, expressive, symbolic, figurative-stylistic functions, as well as the function of laconism, economy of speech messages in live dialogues.

Key words: *paralingual phraseological units, kinematic phraseological units, phonational phraseological units, emotive-evaluative potential, emotions, feelings, literary discourse, character, M. Kotsiubynskyi.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.